

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ

Руслан ЧОРНИЙ,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, докторант
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of socially dangerous acts of the body of interference into lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations (Art. 114-1 of the Criminal Code of Ukraine). On the basis of the provisions of criminal law science, special legislation in the sphere of national security of Ukraine and the law of Ukraine on criminal liability the content of the basic terms used when designing the dispositions of Art. 114-1 of the Criminal Code of Ukraine has been clarified. It is noted that the current wording of this article needs improvement with regard to the content of social relations, placed under its protection, which in the result of the socially dangerous act committal (stipulated by the article) come under a threat of harm. Proposals on improvement of the Special part provisions of the Criminal Code of Ukraine are formulated.

Key words: body of crime, objective aspect of crime body, socially dangerous act, interference into lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу суспільно небезпечного діяння складу перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 Кримінального кодексу України). На підставі положень науки кримінального права, спеціального законодавства у сфері національної безпеки України, а також Закону України про кримінальну відповідальність з'ясовано зміст основних термінів, які використані під час конструювання диспозиції ст. 114-1 Кримінального кодексу України. Наголошується, що чинна редакція зазначеної статті потребує удосконалення з огляду на зміст суспільних відносин, поставлених під її охорону, яким унаслідок вчинення передбаченого нею суспільно небезпечного діяння створюється загроза заподіяння шкоди. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення положень Особливої частини Кримінального кодексу України.

Ключові слова: склад злочину, об'єктивна сторона складу злочину, суспільно небезпечне діяння, перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України чи інших військових формувань.

Постановка проблеми. Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України)», прийнятого Верховною Радою України 8 квітня 2014 року, Розділ I Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) доповнено новою ст. 114-1, якою передбачено відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період.

Високий ступінь суспільної небезпеки зазначеної злочинної діяльності дає підстави стверджувати про обґрунтованість запровадження таких змін. Однак аналіз диспозиції ч. 1 ст. 114-1 через призму деяких положень Розділу I Особливої частини КК України та інших законів, що належать до системи законодавства у сфері національної безпеки, свідчить про наявність низки недоліків, усунення яких має не лише теоретичне, але й вагомим практичне значення, насамперед для забезпечення більш дієвої кримінально-правової охорони національної безпеки України. Вирішення цієї проблеми передбачає здійснення комплексних досліджень, у тому числі присвячених аналізу об'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України.

Враховуючи, що Розділ I Особливої частини КК України доповнений ст. 114-1 порівняно недавно, спеціальні дослідження щодо проблем відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань на сьогодні відсутні. Водночас суспільно небезпечні діяння, що об'єктивуються в створенні

перешкод здійсненню повноважень іншими суб'єктами, були предметом ґрунтовних наукових розробок Я.С. Беспалого, С.Я. Лихової, М.О. Мягкова, В.П. Тихого та інших авторів.

У зв'язку із цим метою статті є дослідження ознак об'єктивної сторони вказаного складу злочину через призму вчення про суспільно небезпечне діяння, а також положень чинного КК України та спеціального законодавства у сфері національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 114-1 КК України обов'язковою ознакою об'єктивної сторони передбаченого нею складу злочину є вчинення суб'єктом суспільно небезпечного діяння, що полягає в перешкоджанні законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період.

Важливою складовою правильного застосування ст. 114-1 КК України є чітке визначення поняття «перешкоджання», а також з'ясування змісту інших термінів, за допомогою яких сформульовано склад розглядуваного злочину.

Вирішення зазначеного питання повинно виходити, зокрема, з етимологічного значення слова «перешкоджання» з обов'язковим урахуванням запропонованих ученими позицій та положень КК України в частині відповідальності за злочини, об'єктивна сторона яких полягає в створенні перешкод у діяльності інших владних суб'єктів.

Переважає більшість авторів, які досліджували проблеми відповідальності за злочини, об'єктивна сторона яких виявляється в перешкоджанні певним суб'єктам у реалі-

зації законних прав й обов'язків, одноставні в розумінні того, що перешкодження як суспільно небезпечне діяння полягає в суспільно небезпечній дії чи суспільно небезпечній бездіяльності винного [1, с. 373; 2, с. 115; 3, с. 10; 4, с. 240]. Вказана позиція є повною мірою обґрунтованою та зумовлена такими умовами.

Так, у тлумачних словниках української мови слово «перешкоджати» визначається як перепона для чого-небудь, створювати завади, забороняти кому-, чому-небудь у здійсненні чогось [5, с. 935; 6, с. 652]. У свою чергу слово «перешкода» означає те, що перепиняє рух, заступає дорогу, закриває доступ куди-небудь [6, с. 652].

Отже, є підстави стверджувати, що перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань може полягати в суспільно небезпечних діях і суспільно небезпечній бездіяльності суб'єкта складу цього злочину. Крім того, вказаний висновок впливає також зі змісту поняття діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. Діяльність – це соціально сформована й організована активність, що передбачає наявність двох обов'язкових елементів: особи, яка діє, і предмета дії, тобто суб'єкта й об'єкта. Таким чином, суб'єктом діяльності є Збройні Сили України, інші військові формування та їх посадові особи як носії (суб'єкти) державної влади. Об'єктом вказаної діяльності є функції Збройних Сил України та інших військових формувань, які виконуються ними шляхом реалізації наданих їм законами України повноважень (прав та обов'язків).

Таким чином, у ч. 1 ст. 114-1 КК України встановлено відповідальність за створення перешкод суб'єктам державної діяльності: Збройними Силами України (Міністерству оборони України як центральному органу виконавчої влади і військового управління, у підпорядкуванні якого перебувають Збройні Сили України, Генеральному штабу Збройних Сил України як головному органу військового управління, Сухопутним військам, Повітряним Силам України, Військово-Морським Силам України, з'єднанням, військовим частинам, військовим навчальним закладам – ст. 3 Закону України «Про Збройні Сили України») та іншим утвореним відповідно до законів України військовим формуванням (Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі України, Військовій службі правопорядку у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України) у виконанні покладених на них Конституцією України і законами України функцій, які реалізуються такими формуваннями шляхом здійснення ними повноважень (прав та обов'язків).

Так, відповідно до ч. 2 і ч. 3 ст. 17 Конституції України оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності покладаються на Збройні Сили України, а забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України – на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. На підставі вказаних положень у ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України» закріплено функції останніх: оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності шляхом забезпечення стримування збройної агресії проти України та відсічі їй, охорони повітряного простору держави та підводного простору в межах територіального моря України у випадках, визначених законом, участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом. Водночас основними складовими діяльності Збройних

Сил України (ст. 12 вказаного закону) визначено підготовку Збройних Сил України до виконання покладених на них Конституцією України завдань, організацію та забезпечення їх виконання, підтримання на належному рівні бойової і мобілізаційної готовності та боєздатності, виховну роботу, збереження життя і здоров'я особового складу, забезпечення законності та військової дисципліни в Збройних Силах України.

З наведеного можна зробити висновок, що підтримання на належному рівні мобілізаційної готовності перебуває в безпосередньому зв'язку з можливістю реалізації Збройними Силами України покладених на них функцій. У свою чергу перешкодження законній діяльності Збройних Сил України може полягати в суспільно небезпечній бездіяльності: а) осіб, які підлягають призову за мобілізацією; б) службових осіб військових комісаріатів шляхом невиконання ними службових обов'язків у частині проведення мобілізаційної діяльності; в) службових осіб центральних органів виконавчої влади, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері економічного розвитку, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування шляхом невиконання ними обов'язків у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації, передбачених ст. ст. 12, 13, 14, 15, 17 та 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Таким чином, суспільно небезпечне діяння в складі перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період може характеризуватися суспільно небезпечною бездіяльністю суб'єкта.

З'ясування кола суспільно небезпечних дій, які утворюють об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України, має свої особливості. Вагоме значення для вирішення цього питання відіграє застосування порівняльно-правового методу.

Так, аналіз Особливої частини КК України свідчить про наявність низки складів злочинів (ст. 157 «Перешкодження здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача», ст. 160 «Порушення законодавства про референдум», ст. 170 «Перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій», ст. 171 «Перешкодження законній професійній діяльності журналістів», ст. 174 «Примушування до участі в страйку або перешкодження участі в страйку», ст. 180 «Перешкодження здійсненню релігійного обряду», ст. 340 «Незаконне перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій», ст. 382 «Невиконання судового рішення» і ст. 386 «Перешкодження з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку» КК України), у яких суспільно небезпечне діяння полягає в перешкодженні відповідним суб'єктам реалізації ними законних прав та обов'язків. Водночас у диспозиціях двох із вказаних статей Особливої частини КК України розкриваються способи такого перешкодження: насильством, обманом, погрозою, підкупом або іншим чином (ч. 1 ст. 160 КК України), шляхом насильства чи погрози застосування насильства або через інші незаконні дії (ст. 174 КК України).

Викладене дає підстави стверджувати, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України, є суспільно небезпечні дії,

які, по-перше, полягають у будь-якій активній поведінці суб'єкта, що створює перепони для виконання Збройними Силами України чи іншими військовими формуваннями функцій шляхом реалізації останніми наданих їм законами України прав та обов'язків в особливий період; по-друге, у низці випадків такі дії можуть співпадати з ознаками об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених іншими статтями КК України (застосування насильства до осіб із метою неприбуття останніх до пунктів мобілізації тощо) або визнаються злочинними виключно в контексті положень ч. 1 ст. 114-1 КК України (блокування місць розташування військових підрозділів із метою недопущення їх передислокації в зону бойових дій тощо); по-третє, коло таких суспільно небезпечних дій є надзвичайно широким, а конкретні форми їх прояву залежать від конкретних функцій, прав та обов'язків Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період, проти реалізації яких вони спрямовані. У зв'язку із цим під час кваліфікації дій винного необхідно виходити із положень спеціального законодавства у сфері національної безпеки України, яким регулюються повноваження військових формувань в особливий період, та змісту суспільно небезпечних дій (бездіяльності) суб'єкта.

Важливим питанням, яке підлягає вирішенню в межах аналізу конкретного способу вчинення перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період, є питання кваліфікації за сукупністю з іншими злочинами, що можуть полягати, зокрема, у пошкодженні або знищенні майна певних осіб або погрози знищити чи пошкодити таке майно. У цьому випадку застосовується правило кваліфікації, за яким якщо спосіб вчинення злочину утворює більш тяжкий або однаковий за ступенем тяжкості злочин, то кваліфікація здійснюється за сукупністю статей Особливої частини КК України. Наприклад, з метою не допустити просування військового підрозділу до місця несення військової служби винний застосовує насильство до військовослужбовця та спричиняє йому тілесне ушкодження. Варіанти кваліфікації в такому випадку залежатимуть від ступеня тяжкості таких ушкоджень.

Дослідження об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України, наведеним не вичерпують. Так, зважаючи на родовий об'єкт цього складу злочину, сфера дії зазначеної статті, з одного боку, є дещо звуженою, з іншого – аналіз спеціальних законів у сфері національної безпеки України дає підстави стверджувати, що законна діяльність Збройних Сил України не обмежується виконанням функцій щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, у зв'язку із чим не всі дії, спрямовані на перешкоджання такої діяльності, є такими, що створюють загрозу національній безпеці України.

Щодо першого аспекту, відповідно до ст. 1 Закону України «Про оборону України» [7] та ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [8], особливий період – це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ та організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його

до виконавців щодо прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Наведене дає підстави стверджувати про необхідність розширення кола суб'єктів, перешкоджання діяльності яких утворює склад цього злочину шляхом передбачення в диспозиції ст. 114-1 КК України відповідальності за перешкоджання в особливий період діяльності не лише Збройних Сил України чи інших військових формувань, але й об'єктів національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил цивільного захисту, підприємств, установ й організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Запропонований підхід повністю узгоджується, зокрема, з положеннями ч. 3 ст. 17 Конституції України, відповідно до якої забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються також на правоохоронні органи держави. Значна кількість останніх (МВС України, Генеральна прокуратура України тощо) не входить до системи Збройних Сил України і не є військовими формуваннями, але разом із Збройними Силами України та військовими формуваннями беруть участь в обороні держави (ст. 12 Закону України «Про оборону України»), яка базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх ланок воєнної організації України, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення (за необхідності) з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони (ст. 2 Закону України «Про оборону України»).

Щодо другого аспекту, законна діяльність Збройних Сил України не обмежується виконанням функцій стосовно оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, безпосередньо закріплених у Конституції України та Законі України «Про Збройні Сили України». Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» остання полягає у веденні підсобного господарства, виробництві продукції, виконанні робіт і наданні послуг, передачі в оренду рухомого та нерухомого військового майна [9].

Вказана обставина з урахуванням специфіки основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України, що входить до групи суспільних відносин, поставлених під охорону Розділу I Особливої частини КК України, дає підстави стверджувати про необхідність уточнення диспозиції зазначеної статті шляхом встановлення відповідальності виключно за вчинення суспільно небезпечних діянь, які полягають у перешкодженні діяльності Збройних Сил України чи інших військових формувань, безпосередньо пов'язаної із виконанням їх основних функцій і завдань.

Перш ніж запропонувати нову редакцію ст. 114-1 КК України, необхідно зазначити таке. За проявом суспільно небезпечного діяння склад перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань має низку інших ознак, які схожі за змістом з ознаками складів злочинів, передбачених ст. 111 та 113 КК України. У зв'язку із цим цілком обґрунтованим є доповнення диспозиції ч. 1 ст. 114-1 КК України положеннями, відповідно до яких дії суб'єкта кваліфікуються за части-

ною першою вказаної статті, за відсутності ознак державної зради чи диверсії.

Висновки. На підставі здійсненого аналізу можна дійти таких висновків. По-перше, з об'єктивної точки зору склад злочину, передбачений ст. 114-1 КК України, характеризується суспільно небезпечним діянням (суспільно небезпечною дією або суспільно небезпечною бездіяльністю), що полягає в створенні перешкод Збройним Силам України та іншим військовим формуванням у виконанні покладених на них Конституцією України і законами України функцій шляхом здійснення ними наданих їм законом повноважень (прав та обов'язків) в особливий період. По-друге, чинна редакція ст. 114-1 КК України потребує удосконалення, зокрема з огляду на зміст суспільних відносин, поставлених під її охорону, яким унаслідок вчинення передбаченого нею суспільно небезпечного діяння створюється загроза заподіяння шкоди. З одного боку, сфера застосування вказаної статті є дещо звуженою, з іншого – потребує розширення коло суб'єктів, перешкоджання законній діяльності яких повинно бути поставлено під охорону ст. 114-1 КК України.

На підставі викладеного пропонується ч. 1 ст. 114-1 КК України викласти в такій редакції:

«1. Перешкоджання в особливий період функціонуванню національної економіки, а так само виконанню функцій і завдань органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями, силами цивільного захисту, підприємствами, установами й організаціями або виконанню громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту держави, незалежності та територіальної цілісності України за відсутності ознак державної зради чи диверсії».

У свою чергу назву статті 114-1 КК України пропонується викласти в такій редакції: «Перешкоджання функціонуванню органів публічної влади, підприємств, установ, організацій в особливий період».

Окрім цього, з метою однозначного сприйняття працівниками правоохоронних органів і суду поняття особливого періоду ст. 114-1 КК України пропонується доповнити при-

міткою такого змісту: «Примітка: під особливим періодом у цій статті слід розуміти період, визначений у ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» і ст. 1 Закону України «Про оборону України».

Список використаної літератури

1. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : [монографія] / С.Я. Лихова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 573 с.

2. Тихий В.П. Поняття злочинів проти виборчих і референдних прав / В.П. Тихий // Право України. – № 9. – 2011. – С. 107–116.

3. Мягков М.О. Перешкоджання здійсненню виборчого права: проблеми кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.О. Мягков ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2006. – 20 с.

4. Безпала Я.С. Перешкоджання законній діяльності журналістів: тлумачення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого частиною 1 статті 171 КК України / Я.С. Безпала // Публічне право. – № 4 (12). – 2013. – С. 235–241.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 слів (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

6. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / за заг. ред. докт. філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х. : ВД «Школа», 2006. – 1008 с.

7. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/print1387205074943657>.

8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-ХІІ (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3543-12/print1387205074943657>.

9. Про господарську діяльність у Збройних Силах України : Закон України від 21 вересня 1999 року № 1076-ХІV (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1076-14/print1389895678219646>.